

Inleiding

Boek en dvd | Dit boek verschijnt exact vijfhonderd jaar nadat de Eindhovense schrijver Jan Borchmans zijn laatste betaling ontving voor de vervaardiging van het Oirschotse koorgestoelte. Helaas is Borchmans' creatie verwoest door oorlogsgeweld: op 2 oktober 1944 gingen de Sint-Petruskerk van Oirschot en het koorgestoelte in vlammen op. In 2007 vond op dezelfde oktoberdag de eerste ontmoeting plaats van wat later de redactie zou worden van deze publicatie. De Stichting deKappellekes had het plan opgevat om het Oirschotse koorgestoelte te laten herleven in een 3D-reconstructie. Initiatiefnemer en drijvende kracht was Paul Maas. Al snel ontstond het idee een begeleidend boek te produceren waar de dvd met 3D-reconstructie zou kunnen worden ingevoegd.

Jan Borchmans had in de vroege zestiende eeuw niet alleen koorbanken geleverd aan het kapittel van Oirschot, maar ook aan andere kerken en kloosters – hij had kennelijk naam gemaakt als koorbankenmaker. Het enige werkstuk van hem dat de tand des tijds heeft overleefd, is het koorgestoelte in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aarschot. Dit gegeven was aanleiding om de beide Kempische plaatsen in dit project met elkaar te verbinden. Daartoe werkte de Stichting deKappellekes nauw samen met WAGDI (Werkgroep voor Aarschotse Geschiedenis, Documentatie en Informatie). Bovendien werd aansluiting gezocht bij het onderzoeksproject Stalla van de Afdeling Kunstgeschiedenis van de Radboud Universiteit Nijmegen, waarin de laatmiddeleeuwse koorbanken en hun beeldsnijwerk centraal staan.

Op 24 maart 2010 is het eerste deel van het project afgerond met de dvd-presentatie *Zo waren de Oirschotse koorbanken tijdens de Nacht*

van de Geschiedenis in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aarschot. Gebruikmakend van historische foto's en de tekst van het bewaard gebleven contract dat werd opgesteld toen Jan Borchmans de opdracht kreeg, is het gelukt een reconstructie te maken van het koorgestoelte zoals het aan het begin van de zestiende eeuw dienstdeed in de Sint-Petruskerk van Oirschot.

Als sluitstuk van het project verschijnt dit boek met dvd. Het analyseert de stijl en iconografie van de koorbanken in Oirschot en Aarschot, gaat nader in op hun liturgische functie en volgt de levensloop van Jan Borchmans voor zover die na vijf eeuwen niet is uitgewist. De cultuurhistorische context waarbinnen de koorbanken ontstonden en eeuwenlang functioneerden, komt eveneens uitvoerig ter sprake. Veel plaats is ten slotte ingeruimd voor de fotografische documentatie.

De fotografen | Wanneer over het Oirschotse koorgestoelte wordt gesproken, valt meestal in één adem de naam van de vermaarde fotograaf Martien Coppens (1908-1986). Zijn boek *De koorbanken van Oirschot* (1941), met een tekst van pater Concordius van Goirle, is bekend tot ver buiten Oirschot: enerzijds omdat de foto's het middeleeuwse kunstwerk documenteren, anderzijds, en vooral, vanwege de hoge artistieke kwaliteit van de fotografie. Coppens is niet de enige geweest die de koorbanken heeft gefotografeerd voordat ze in 1944 werden verwoest. Ook Wiel van der Randen (1897-1949), Hub Leufkens (1894-1962) en Hans Sibbelee (1915-2003) hebben kort voor de fatale brand foto's gemaakt in de Sint-Petruskerk.

Kunstfotograaf Hans Sibbelee heeft zijn fotografische nalatenschap in 1993 geschonken aan de afdeling Kunstgeschiedenis van de Radboud Universiteit. De foto's van koorbanken vormen slechts een klein onderdeel van zijn intrigerende oeuvre. Sibbelee begon te fotograferen tijdens de Spaanse Burgeroorlog, waar hij als overtuigd communist bij betrokken was geraakt. De opnamen die hij in Spanje bij wijze van verslaglegging maakte, zijn spoorloos of – en dat is waarschijnlijker – verloren gegaan. Van zijn vroege werk bleven de clandestiene foto's die hij in de Tweede Wereldoorlog als lid van de Ondergedoken Camera maakte, wel bewaard. Zijn belangstelling voor het communisme en zijn lidmaatschap van de Communistische Partij Nederland leidden in de jaren vijftig tot reisreportages van Rusland en China.

Sibbelee richtte de camera al vroeg ook op kunst en architectuur. Hij maakte foto's voor de eerste delen van de beroemd geworden foto-boeken in de serie *De Schoonheid van ons Land*, uitgegeven door Contact. In 1946 verscheen het eerste naoorlogse deel in deze reeks: *Koorbanken, koorhekken en kansels*. De ontmoeting in hetzelfde jaar met Frits van de Meer, hoogleraar kunstgeschiedenis aan de universiteit van Nijmegen en tevens priester, was van grote betekenis. Onder diens invloed bekeerde Sibbelee zich tot het katholicisme, evenwel zonder zijn communistische idealen los te laten. Voor Van der Meer, de Nijmeegse universiteit en de Amsterdamse uitgeverij Contact zou hij bijna dertig jaar lang blijven fotograferen.

In dit boek zijn tevens foto's afgedrukt van de koorbankenkenner en amateurfotograaf Jan Verspaandonk (1918-2001), die tot 1983 als

Hans Sibbelee

conservator handschriften en oude drukken in Museum Het Catharijneconvent in Utrecht werkte. Eerder was hij als conservator verbonden aan het Bisschoppelijk Museum te Haarlem en als archivaris aan het Bisdom Haarlem. Als historisch geïnteresseerd priester kwam hij al veelvuldig in aanraking met oude kunst en kerkmeubilair. Zijn interesse voor koorbanken werd gewekt toen hij meewerkte aan het boek *Waaizin in de Middeleeuwen* (1969/1974) van zijn vriend de psychiater Henri Hubert Beek (1921-1969). Vooral het snijwerk van wangen, knoppen en misericorden bleek een dankbaar studieobject.

Gefascineerd door de schoonheid van dit vaak onbekende beeldhouwwerk en de iconografische raadsels die erin besloten lagen, ging Verspaandonk op pad met zijn kleinbeeldcamera. Binnen enkele jaren wist hij een omvangrijk fotoarchief op te bouwen. De foto's die hij van Nederlandse middeleeuwse koorbanken

maakte, resulteerden in de door hem bedachte Misericorde-reeks. Vooral de profane voorstellingen van de misericorden werden in deze rijk geïllustreerde reeks onder de aandacht gebracht en zodoende vormden de boekjes een goede aanvulling op eerder verschenen publicaties over Nederlandse en Vlaamse koorbanken, waarin het accent meestal op religieuze tafereelen lag. De meeste foto's in het archief van Verspaandonk dateren uit de late jaren zestig en vroege jaren zeventig. De zwart-witfoto's zijn na al die jaren nog van uitstekende kwaliteit.

Christel Theunissen, Paul Maas en Jos Koldewij

Jan Verspaandonk